

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ІГРОТЕРАПЕВТИЧНОЇ РОБОТИ

У статті на підставі аналізу висвітлено основні методики соціальної реабілітації. Акцентовано увагу на сучасних напрямках соціальної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку та зазначено, що найбільш поширеними є такі: арт-терапія, дельфінотерапія, іпотерапія, нейрон-розвивальна терапія, Монтесорі-терапія, Війта-терапія, метод Петью. З'ясовано основні сучасні напрямки соціальної реабілітації дітей з вадами психофізичного розвитку та зауважено, що кожна з цих методик повинна носити системний, ціленаправлений характер і використовуватися фахівцями відповідно до особливостей психофізичних вад дитини.

Ключові слова: соціальна робота; дитина; методика; арт-терапія; реабілітація; мистецтво; проблеми; суспільство; соціалізація; досягнення.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сьогоднішній день в Україні застосовують різноманітні методики соціальної реабілітації. Серед сучасних напрямків соціальної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку найбільш поширеними є такі: арттерапія, дельфінотерапія, іпотерапія, нейрон-розвивальна терапія, Монтесорі-терапія, Війта-терапія, метод Петью.

Вчені приділяють достатню увагу дітям з вадами психофізичного розвитку, визначають та вдосконалюють форми та методи соціальної реабілітації (Дмитрієва І. В., Ільїна М.Н., Коменський Я. О., Максименко С. Д., Мартинюк В. Ю., Михановська Н., Панфілова М. А., Співаковська А. С., Стельмахович М. Г., Федій О. А., Щербань П. М.). Однак, аналіз науково-педагогічної літератури дозволив виділити окремі аспекти використання ігротерапевтичних методик в соціальній реабілітації дітей з психофізичними вадами, що й спонукало автора до написання даної статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є теоретичне обґрунтування використання ігротерапії серед дітей з психофізичними вадами та застосування основних її видів в практиці соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві зростає інтерес до використання різноманітних методик для покращання розвитку дітей, а особливо дітей з психофізичними вадами. В Україні, як і в більшості країн світу, постала потреба в практичному використанні ігротерапії в соціальній роботі. Соціальний працівник повинен не тільки знати, але й вміло використовувати у своїй діяльності нові інноваційні форми для розвитку дітей, особливо дітей з психофізичними вадами.

Арт-терапія – це один із методів соціальної роботи, який базується на можливостях мистецтва в досягненні позитивних зрушень в емоційному, інтелектуальному та особистісному зростанні. Кожен має змогу виразити себе за допомогою ліній, кольорів, звуків чи рухів, здобути новий досвід невербального спілкування, що допоможе в майбутньому полегшити взаємини з іншими людьми [6].

Терапія мистецтвом є відносно новим методом соціальної роботи. Уперше цей термін був використаний А. Хіллом у 1938 р. при описі його роботи з хворими на туберкульоз і незабаром набув поширення. У даний час він охоплює всі види занять мистецтвом, які проводяться в лікарнях і центрах здоров'я. Малювання, живопис або ліплення є безпечними способами аби хоч трохи зняти напругу, і таким чином, усунути агресію невербальним способом, а також прискорити прогрес у медико-терапевтичних заходах. Підсвідомі конфлікти і внутрішні переживання легше виражаються за допомогою зорових образів, ніж у розмові під час вербальної взаємодії.

Арт-терапія – це лікування за допомогою залучення дитини до мистецтв. При цьому дитина навчається спілкуватися з навколишнім світом на рівні екосистеми, використовуючи образотворчі, рухові та звукові виражаючі засоби. Вона має змогу самостійно висловлювати свої почуття, потреби та мотивацію своєї поведінки, діяльності і спілкування, необхідні для її повноцінного розвитку та пристосування до навколишнього середовища.

Основна увага при проведенні соціальної арттерапії надається ставленню дитини до своєї діяльності, своїх малюнків, гри на музичних інструментах тощо. Головне завдання педагога спрямоване на розвиток мотивації дитини до діяльності, відбір прийомів арттерапії для кращого формування мотиваційної сфери

в дітей із різними формами органічного ураження нервової системи.

Арт-терапію, як інноваційний метод соціальної роботи, доцільно використовувати в комплексній функціонально-системній, медико-соціальній реабілітації дітей з обмеженими можливостями. Застосування арт-терапії підвищує пізнавальну активність дітей, сприяє сенсорному та руховому розвитку, концентрує увагу. Крім того, арт-терапія дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери, спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем. Педагогічна корекція за допомогою арт-терапії у дітей з обмеженими можливостями (клініко-синдромологічними формами органічного ураження нервової системи) має свої особливості і визначає доцільність урахування загальних та індивідуальних напрямів і умов роботи, а саме: віку дитини, ступеня зрілості всіх функціональних систем, індивідуальних властивостей її особистості [8].

Загальні напрями та умови проведення арт-терапії схожі на інші методики соціальної реабілітації, які використовуються в реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи.

Педагог зобов'язаний усвідомити і пам'ятати про труднощі дитини в реалізації можливостей своїх функціональних систем, а саме:

- установити напрями і завдання соціально-реабілітаційної роботи з арт-терапії;
- підібрати ті види арт-терапії, які конкретна дитина спроможна виконати і отримати позитивний результат;
- дати можливість дитині самостійно вибрати завдання;
- встановити з пацієнтом доброзичливий двобічний контакт;
- регламентувати роботу дитини, що дає змогу підвищити зосередження уваги.

Такі правила проведення соціальної реабілітації арт-терапією стимулюють пізнавальну активність дитини, організують її поведінку, підвищують самооцінку.

Дуже цікавим, на наш погляд, є використання ще однієї методики в соціальній роботі з дітьми. Дельфіноterapia – це новий напрямок соціальної реабілітації, що працює в Україні майже 10 років. За кордоном цей напрямок розпочав розвиватися в 70-х роках минулого століття. Дельфіноterapia є альтернативним, нетрадиційним методом соціальної роботи, де в центрі терапевтичного процесу перебуває спілкування людини й дельфіна. Це спеціально організований процес, що відбувається під наглядом групи фахівців: лікаря, ветеринара, тренера, психолога (психотерапевта, дефектолога, педагога). У психотерапії беруть участь спеціально навчені тварини, які мають «хороший характер» [5, с. 171].

Дослідники вважають, що спілкування з дельфінами приносить не лише естетичну насолоду, а й терапевтичну користь: емоції, які при цьому відчуває дитина, загоюють душевні рани й нормалізують психічний стан. За деякими припущеннями, сприятливим чином діють ультразвукові хвилі, які виходять

від дельфінів. Дельфіноterapia включає два напрями реалізації:

- вільна взаємодія з твариною з мінімальною участю фахівців.

У даному напрямку клієнт (пацієнт) сам вибудовує свої відносини з дельфіном, вибирає способи взаємодії в рамках припустимих можливостей. Роль фахівців обмежується забезпеченням безпеки клієнтів і дельфінів; спеціально організоване спілкування. Спілкування з твариною здійснюється через фахівця, де спілкування з фахівцем для клієнта несе психотерапевтичне значення, а спілкування з дельфіном виступає як фон, середовище. У цьому напрямку дельфіноterapia може вирішувати різні завдання: психотерапевтичні, психокорекційні, психопрофілактичні, фізіотерапевтичні, соціально-реабілітаційні тощо. І все це залежить від потреб клієнта й вміння фахівця, що створює терапевтичну послідовність надання допомоги клієнту та його мотивацію.

Використання дельфіна обумовлене його природними особливостями, такими, як поєднання унікальних фізичних даних і високого інтелекту, потреба в спілкуванні, здатність до міжвидового спілкування, використання невербальних засобів спілкування, ігрова поведінка, а також особливе ставлення людини до дельфіна. Це породжує сильну позитивну установку. На стику установки й реального сприйняття з'являється так званий «Ефект дельфіна», що виступає потужним лікувальним фактором. Сприйняття дельфіна вже несе в собі психотерапевтичний ефект. Спілкування з дельфіном містить у собі такі лікувальні фактори: позитивні емоції, седативний, відволікаючий, активізуючий та катарсичний ефекти. Дельфін яскраво демонструє інтерес до партнера по спілкуванню, активно взаємодіє, привертає до себе увагу, демонструє дружельність, щирість намірів [5, с. 153].

Спілкування з дельфіном дозволяє досягти таких позитивних змін: прийти до принципового переорієнтування ставлення до себе, до інших людей, до природи, до світу взагалі; витягти дитину з полону самоізоляції, стимулювати розвиток інтересу до зовнішнього світу, що стає передумовою до встановлення, відновлення, коректування, оптимізації соціальних відносин; активізувати роботу мозкових структур і всього організму в цілому, виступаючи як сенсорний стимулятор; стимулювати вербальну експресію, сприяючи мовному й сенсомоторному розвитку аутичних дітей і дітей зі зниженим інтелектом; стимулювати процес розвитку особистості; заповнювати дефіцит позитивних емоцій і забезпечувати підтримку дітям і дорослим, які переживають самотність або стан дезадаптації, задовольняти афеліативну потребу; через тактильну стимуляцію створити умови для емоційного реагування. Також дельфіни благодійним чином впливають на малюків, які зазнали сильного стресу.

Не менш цікавим, але дуже відповідальним є іпо-terapia – це метод лікування, заснований на взаємодії дитини з конем, адаптованим до можливостей дитини у навчанні верховій їзді. При їзді на коні м'язи спини тварини, здійснюючи тривимірні рухи, масажують м'язи ніг дитини [1, с. 121].

Цінність кінної терапії полягає у відпрацюванні навичок володіння своїм тілом, спілкування з іншими, із тваринами, підвищення самооцінки і перенесення нового досвіду у повсякденне життя. Що ж стосується верхової їзди, то її можна охарактеризувати таким чином: під впливом лікувально-профілактичної дії іпотерапії в організмі дитини відбувається активна перебудова функцій. Спостерігається покращення фізичного і психічного стану, а також загальної ситуації в родині дітей-інвалідів. Залучення батьків дітей-інвалідів до процесу реабілітації теж має певну мету, оскільки їх активна участь здатна підвищити самооцінку дитини, розвинути її можливості, фізичну активність, сформувати нові або відновити втрачені навички, знизити і протидіяти негативному впливу гіпокінезії, зумовленої як захворюванням, так і тим, що таких дітей занадто опікують дорослі, звільняючи їх від «зайвих» рухів. Також підвищується адаптація дитини до фізичних навантажень [3, с. 29].

Сам процес іпотерапії заключається в тому, що температура тіла коня вища за людську на 1,5 градуси. Рухи м'язів спини коня, що йде, розігрівають і масажують спастичні м'язи ніг вершника, підсилюючи кровообіг у кінцівках. Покращення кровообігу в цілому поліпшує кровопостачання мозку, покращується орієнтація в просторі, долаються порушення функцій рівноваги та вестибулярні розлади, виховуються різноманітні маніпулятивні навички, відбувається стимуляція такої важливої ланки емоційно-вольової сфери, як мотивація до дії. Крім того, спілкування з твариною поживає емоційний стан дитини, розширює діапазон її знань та уявлень про навколишній світ.

У процесі занять покращуються комунікативні навички, зникають страхи. Кінна терапія, зрозуміло, – не панацея від усіх бід і не може вирішити всі проблеми, пов'язані з інвалідністю. Але вона належить до тих рідкісних видів реабілітаційної терапії, які поєднують дуже великий комплекс впливу. Вона відкриває радість життя і спілкування дітям із фізичними недоліками, допомагає їм перебороти замкнутість, фіксованість на собі і власній хворобі, розширити коло друзів, розвиває максимальну незалежність, можливість при цьому захворюванні. Іпотерапія є визнаним методом комплексної соціальної реабілітації, що допомагає відновити стан дітей, хворих на соматичні, психічні захворювання, а також хворих, які перенесли травми. Вона вдало застосовується при дитячому церебральному паралічі, олігофренії, синдромі Дауна, ранньому дитячому аутизмі, серцевих, шлунково-кишкових та безлічі інших захворювань і відхилень у стані здоров'я. Іпотерапія не має обмежень щодо вікового цензу: нею можуть займатися діти різного віку. Протипоказань для проходження соціальної реабілітації методом іпотерапії майже немає.

Значний внесок у розвиток методів реабілітації ДЦП внесли Берта і Карел Бобат. Ще у 40-х роках ХХ століття вони почали розробляти свій підхід, який базувався на клінічних спостереженнях Берти Бобат. Їхні погляди знаходилися під впливом існуючої в той час теорії рефлекторного та ієрархічного дозрівання

нервової системи. Завдяки своїм публікаціям, лекціям та курсам, які інтенсивно проводили як вони особисто, так і їхні учні, Бобат-концепція, відома також як «Нейро-розвивальна терапія» поширилась у всьому світі і мала істотний вплив на загальний розвиток принципів соціальної реабілітації дітей із ДЦП після другої світової війни [7, с. 279].

Згідно поглядам науковцям-практикам, моторні проблеми при церебральних паралічах виникають унаслідок ураження центральної нервової системи. При цьому порушується розвиток постуральних антигравітаційних механізмів, сповільнюється і спотворюється нормальний моторний розвиток дитини. Метою відновлюваного лікування цих дітей є стимуляція нормального моторного розвитку і профілактика виникнення контрактур і деформацій.

Нейро-розвивальний підхід Бобатів був спрямований на сенсомоторні компоненти м'язового тону, рефлексів, патологічних рухових моделей, постурального контролю, органів чуттів, сприйняття і пам'яті – тобто на ті компоненти, що найбільш ймовірно порушуються при ураженні центральної нервової системи [7]. Основою підходу було застосування спеціальних положень тіла дитини, прийомів догляду за нею, які контролювали сенсорні стимули діяльності нервової системи. Вони використовувалися як для зниження спастичних скорочень м'язів, патологічних рефлексів і патологічних рухових моделей, так і для стабілізації нормального м'язового тону, реакцій рівноваги і правильних рухових моделей. Дитина була порівняно пасивним реципієнтом нейро-розвивального лікування. Нормалізація послідовності моторного розвитку вважалася одним з основних теоретичних постулатів. Згодом, завдяки своєму особистому досвіду, а також завдяки новим досягненням нейрофізіології, Бобати трохи змінили свій підхід і змістили акценти на інші аспекти лікування. У своїй останній публікації 1984 року вони описали, як змінювались основні теоретичні засади їхньої концепції. Спочатку вони відстоювали необхідність перенесення дитини в спеціальні «положення, що пригнічують патологічні рефлексії». Хоча перебування дитини в цих положеннях і призвело до зниження спастики, але Бобати пізніше дійшли до висновку, що це зниження тону тимчасове і не зберігається при виконанні дитиною інших рухів. У подальшому вони підкреслювали важливість впливу на «ключові точки контролю». При цьому вплив фізіотерапевта проводився під час рухової активності дитини і був спрямований на гальмування патологічних рухових моделей і стимулювання розвитку більш правильних рухів. В одній із своїх публікацій автори дійшли до висновку, що вони занадто багато уваги приділяли розвитку автоматичних реакцій випрямлення, дотримуючись неправильного припущення, що дитина зможе спонтанно перенести цей досвід (навичку) на свідомо контрольовані рухи. По цьому вони почали більше розвивати в дитини можливість самій керувати своїми рухами й особливо рівновагою. Вони також дійшли до висновку, що було помилковим сприяти руховому розвитку дитини, жорстко дотримуючись нормальної послідовності моторного розвитку.

Висновки і перспективи подальшого розвитку.

Отже, з'ясувавши основні сучасні напрямки соціальної реабілітації дітей з вадами психофізичного мислення, що найбільш поширеними є такі: арт-терапія, дельфінотерапія, іпотерапія, нейрон-розвивальна терапія, Монтессорі-терапія, Вінта-терапія, метод Петьо. Важливо зауважити, що кожна з цих методик повинна носити системний, ціленаправ-

лений характер і використовуватися фахівцями відповідно до особливостей психофізичних вад дитини. Арт-терапія – є одним із найбільш доступних та ефективних засобів соціальної реабілітації дітей. Маючи свою специфіку, вона допомагає особистості пізнати навколишній світ, розвивати мисленнєві процеси, намагається пробудити емоції в дитини, що допомагає їй соціалізуватися в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Дмитриева И. В. Опыт применения групповой психотерапии при неврозах детского возраста // Вопросы медицинской деонтологии и психотерапии. Тамбов. –1974.
2. Особливості просвітницької роботи соціального педагога в складних суспільно-політичних умовах [Текст] : метод. посіб. / А. Міняєва [та ін.]. – Надвірна, «Педагогічна майстерня», 2016. – 114 с.
3. Психология. Словарь / Под. Общ. Ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского – 2-е изд. Исп и доп. – М. : Политиздат 1990. – 494 с.
4. Садова І. І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Електронний ресурс. – Режим доступу : file:///C:/Users/Downloads/apko_2012_3_26.pdf.
5. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
6. Тохтамиш О. М. Дитяча гіперактивність: виникнення, розвиток, методи психосоціальної допомоги // Актуальні проблеми психології. Т. 1: Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія: 36. Наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПШ України / За ред. Максименка С. Д., Карамушки Л. М. – К. : Міленіум, 2005. – Част. 14. – С. 154–156.
7. Тохтамиш О. М. Методика ескалації тактильного контакту у психологічній допомозі дітям з гіперактивністю та порушенням функції уваги // Основи медико-соціальної реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи. Навчально-методичний посібник / За ред. Мартинюка В. Ю., Зінченко С. М. – К. : Інтермед, 2005. – С. 279–282.
8. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. В. / Использование игровой психотерапии для коррекции нарушений поведения у подростков»: Психологическая профилактика. – М. – 1993.

А. В. Коваль,

д-р наук с гос. упр., профессор, ЧНУ им. П. Могилы., г. Николаев, Украина

СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИГРОТЕРАПЕВТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ

В статье на основании анализа отражены основные методики социальной реабилитации. Акцентируется внимание на современных направлениях социальной реабилитации детей с нарушениями психофизического развития и указано, что наиболее распространенными являются: арт-терапия, дельфинотерапия, ипотерапия, нейрон-развивающая терапия, Монтессори-терапия, Войта-терапия, метод Пете. Выявлены основные современные направления социальной реабилитации детей с нарушениями психофизического развития и отмечено, что каждая из этих методик должна носить системный, целенаправленный характер и использоваться специалистами в соответствии с особенностями психофизических недостатков ребенка.

Ключевые слова: социальная работа; ребенок; методика; арт-терапия; реабилитация; искусство; проблемы; общество; социализация; достижения.

Н. V. Koval,

Doctor of Public Administration, Professor, Head of Department of Social Work, Management and Pedagogy, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

MODERN DIRECTIONS OF PLAY-THERAPY

Today various methods of social rehabilitation are used in Ukraine. Among the modern directions of social rehabilitation of children with impaired mental and physical development the following are the most common: art therapy, dolphin therapy, hippotherapy, neuron-developmental therapy, Montessori therapy, method of Vojt, conductive education (method of Peto).

Art therapy – is one of the methods of social work, based on the potential of art to achieve improvements in the emotional, intellectual and personal growth. Everyone can express themselves through lines, colors, sounds or movements to gain new experience of nonverbal communication to help facilitate future relationships with other people. Art therapy is a relatively new method of social work. Currently, it covers all types of art classes, which are held in hospitals and health centers. Drawing, painting, or sculpture is a safe way to relieve stress, and thus eliminate aggression in a nonverbal way. It also promotes progress in medical and therapeutic measures.

Subconscious conflicts and inner feelings are easier expressed through visual images than talking during verbal interaction. Art therapy – is a treatment based on involving the child in the arts. The child learns to communicate with the outside world at the ecosystem level, using visual, motor and sound expressing tools. It can independently express its feelings, needs and motivation for its behavior, activity and communication necessary for its full development and adaptation to the environment.

Art therapy, as an innovative method of social work, should be used within a complex functional and comprehensive system of medical and social rehabilitation of children with disabilities, as its use increases cognitive activity of children, promotes sensory and motor development focuses.

General trends and conditions of art therapy are similar to other methods of rehabilitation used in the rehabilitation of children with organic lesions of the nervous system.

Dolphin therapy – is a new direction of social rehabilitation that works in Ukraine. It is an alternative, non-traditional method of social work, where the communication between man and dolphin is in the center of the therapeutic process. It is a specially organized process that takes place under the supervision of a team of specialists: physician, veterinarian, trainer, psychologist (psychotherapist, pathologists, teacher).

Researchers believe that communication with dolphins brings not only aesthetically pleasure, but also therapeutic benefit: emotions that the child experiences heal emotional wounds and normalize mental condition. There are hypotheses that the ultrasonic waves, emanated from dolphins, have favorable influence as well.

Hippotherapy – the treatment method which is based on the child's interaction with the horse, adapted to possibilities of the child to learn riding. When riding on a horse's back, the muscles of the animal make three-dimensional movements which massage the muscles on the child's legs. The importance of the horse therapy is to simulate skills of the child's body, communicate with others, increase self-esteem and transfer new experiences into everyday life. The hippotherapy has therapeutic and preventive influence on the child's body and promotes activation of the restructuring functions.

So, having researched the basic modern directions of social rehabilitation of children with mental and physical disabilities, we determined the most common of them: art therapy, dolphin therapy, hippotherapy, neuron-developmental therapy, Montessori therapy, therapy of Vojt, conductive education (method of Peto), etc. It is important to note that each of these methods should be systemic, task-oriented and used by specialists in accordance with the special needs of the child.

Key words: Social Business; child; methods; art therapy; Rehabilitation; art; problems; society; socialization; achievements.

Рецензенти: *Мещанинов О. П.*, д-р пед. наук, професор;
Болюбаш Н. М., канд. пед. наук, доцент.

© Коваль Г. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії 16.03.17